

Волошин Єгор Олександрович

Аспірант, кафедра політичних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0006-8398-3795>

e-mail: yehorvoloshyn@knu.ua

ПОНЯТТЯ СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Резюме

Проаналізовано феномен суспільної консолідації як комплексного процесу об'єднання та згуртування суспільства. Досліджено етимологію поняття «консолідація» та систематизовано різні підходи до його визначення в соціогуманітарних науках. Розмежовано суміжні поняття в політологічному дискурсі. Виявлено структурні рівні та види суспільної консолідації. Досліджено взаємозв'язок суспільної консолідації з іншими видами консолідації (політичною, демократичною, національною, етнічною). Окреслено роль суспільної консолідації у забезпеченні стабільного державного розвитку, формуванні громадянського суспільства та вирішенні суспільно-політичних конфліктів. Продемонстровано значення людиноцентричності як ключового аспекту суспільної консолідації. Обґрунтовано, що консолідоване суспільство характеризується згодою щодо основних «правил гри» та цілей подальшого розвитку. Підкреслено практичну значущість упровадження механізмів суспільної консолідації в умовах глобальних викликів та трансформаційних процесів, що відбуваються в демократичних суспільствах.

Ключові слова: консолідація; суспільство; демократизація; суспільна консолідація; національна консолідація; політична консолідація; демократична консолідація.

Вступ

Дослідження феномену і процесу суспільної консолідації має значну актуальність у контексті сучасних соціально-політичних викликів. Попри поширеність використання терміну «консолідація» у науковому та

політичному дискурсах, існує потреба в уточненні його змісту, систематизації підходів до визначення та класифікації видів консолідації.

Проблематика дослідження полягає у відсутності єдиного розуміння суспільної консолідації як комплексного явища, що призводить до підміни понять, ускладнення напрацювання практичних механізмів консолідації в межах державної політики. Існуючі дослідження зосереджуються переважно на окремих аспектах консолідації (демократичній, політичній, національній), проте не забезпечують всебічного аналізу суспільної консолідації як інтегративного феномену.

Метою дослідження є комплексний аналіз поняття «суспільна консолідація», систематизація підходів до його визначення, виокремлення структурних рівнів та видів консолідації, а також визначення ролі суспільної консолідації у забезпеченні суспільно-політичного розвитку держави.

Методи дослідження

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечило всебічний аналіз феномену суспільної консолідації, його сутнісних характеристик та значення у процесах державотворення. Термінологічний аналіз дозволив систематизувати різноманітні наукові підходи до визначення консолідації в соціогуманітарних науках та виявити ключові сутнісні характеристики цього поняття. За допомогою порівняльного методу встановлено спільні та відмінні риси між суспільною консолідацією та суміжними поняттями. Класифікаційний метод дав змогу виокремити та обґрунтувати типологію видів консолідації за різними критеріями, що розширило теоретичну базу дослідження. Структурно-функціональний аналіз розкрив багаторівневу природу суспільної консолідації та особливості функціонування кожного з виявлених рівнів у сучасних політичних процесах. На основі міждисциплінарного підходу інтегровано та узагальнено теоретичні напрацювання політології, соціології, філософії та інших наукових галузей щодо механізмів єднання суспільства, що дозволило синтезувати досягнення різних наукових напрямів у дослідженні феномену суспільної консолідації. Системний підхід забезпечив цілісне розуміння суспільної консолідації як комплексного феномену з взаємозалежними компонентами та виявив його роль у державотворчих процесах і формуванні громадянського суспільства.

Результати дослідження

Для глибинного вивчення феномену та процесу суспільної консолідації необхідно розпочати з аналізу самого поняття «консолідація». Дослідження проблематики консолідації суспільства вимагає чіткого окреслення поняття «консолідація», зокрема через упорядкування різноманітних підходів до його трактування.

Етимологічно термін «консолідація» (від лат. *consolidatio* — зміцнення, об'єднання) означає процес зміцнення, згуртування, об'єднання [1, с. 353]. Хоча поняття консолідації асоціюється з єдністю, воно також містить у собі аспект різноманітності, тобто поєднання різноманітних складових з метою досягнення спільної мети або створення цілісної, функціональної системи, де кожен елемент, зберігаючи свої унікальні характеристики, працює на загальний результат.

Здебільшого під консолідацією розуміють процес об'єднання людей, окремих організацій, груп або спільнот задля досягнення спільної мети. Однак представниками різних наукових напрямів в дане поняття можуть вкладатися різні значення.

Так, наприклад, у юридичній науці консолідацію розглядають як важливий засіб систематизації законодавства. В юриспруденції консолідація виступає самостійним «логіко-гносеологічним та ієрархічним видом систематизації нормативно-правових актів», який полягає в упорядкуванні нормативно-правового матеріалу, що формує певну систему правових норм, які можуть групуватися за інституційною та галузевою ознакою [2, с. 6].

Інакше дивляться на дане поняття й представники інших соціогуманітарних наукових напрямів. У словнику соціології консолідація визначається як процес зміцнення, об'єднання, згуртування різноманітних соціальних сил, груп і організацій для подолання кризових явищ або досягнення конкретної мети [3]. Економісти тлумачать консолідацію як об'єднання навколо значущої ідеї чи реалізації певної програми, злиття капіталів та компаній [4, с. 162].

«Енциклопедичний словник з державного управління» подає консолідацію як трансформаційний процес, у якому випадкові домовленості та умовні рішення між сторонами перетворюються на стабільні норми відносин суперництва і співробітництва [5, с. 334]. При такому підході акцент робиться не на самому процесі об'єднання, а на встановленні чітких, всіма учасниками визнаних правил взаємодії та вирішення потенційних конфліктів при ухваленні управлінських рішень [6, с. 71].

Загалом, у державотворчих і політико-владних процесах дане поняття трактується як різновид інтеграційних процесів за умов досягнення суспільної згоди, що формується та утверджується через інструменти політичного управління та соціальної інтеграції [7, с. 131].

«Політична енциклопедія», видана Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, характеризує консолідацію як об'єднавчий процес, спрямований на зміцнення єдності та згуртованості соціальних і політичних сил (окремих осіб, соціальних

груп, політичних організацій та партій) з метою активізації боротьби за вирішення спільних завдань [8, с. 353].

Слушно зазначає Ю. Поліщук, що таке різноманіття підходів до розуміння даного багатопланового та складного поняття зумовлене зосередженням уваги дослідників на певних функціональних або формальних характеристиках одного й того самого феномену. Одна й та ж сутність подається в різних проявах: політичних, правових, соціальних, економічних, психологічних тощо [4, с. 163]. Однак при цьому найширшим різновидом, тим, що становить для нас найбільший науковий інтерес, є «консолідація суспільства» або «суспільна консолідація».

Термін «суспільна консолідація» є відносно новим. Дослідження цього феномену розпочалося порівняно недавно. В науковому дискурсі його фактично почали застосовувати лише у ХХ ст., переважно в контексті національних і політичних перетворень. Зокрема, варто згадати праці видатного іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гасета, який вивчав процеси формування європейських націй та приділяв значну увагу проблемам консолідації в поліетнічних державах [4, с. 160].

Протягом 1970-х — 1980-х рр. вживання цього поняття розширюється внаслідок розробки концепції «демократичного транзиту» та виникнення так званої «третьої хвилі демократії» (С. Гантінгтон) [9]. Так, науковці в цей час зосереджуються на питаннях консолідації демократії, зокрема Л. Даймонд, Ф. Шміттер, Х. Лінц та Г. О'Доннелл. Ба більше, американський політолог Ф. Шміттер запропонував самостійну теоретико-методологічну основу «консолідації», запровадив у науковий обіг поняття «консолідології», яке стало самостійним напрямом у політології та претендує на статус повноцінної теоретичної дисципліни [4, с. 160–161]. Серед українських дослідників процеси суспільної консолідації вивчали та продовжують вивчати О. Ткач, М. Степико, Ю. Поліщук, О. Петухова, Г. Луцишин, А. Колодій та інші. Слід наголосити, що вітчизняні політологи, так само як і їхні західні колеги, розглядають консолідацію переважно в контексті демократичного транзиту, пов'язуючи її з процесом демократизації суспільства. Втім, консолідація не обмежується підходом, що визначає її суто як один з етапів демократизації перехідних суспільств.

Останніми роками використання терміну «консолідація суспільства» або «суспільна консолідація» значно поширилося, оскільки воно вийшло за межі суто наукового вжитку, було інтегровано до процесуальних документів держав-членів ЄС та багатьох інших країн, набувши практичного значення. Зокрема, концепція соціальної згуртованості, розроблена у 1990-х роках і активно впроваджена у практичну площину, розглядається численними європейськими країнами як прикладне керівництво для формулювання базових принципів національної соціальної політики. В

європейській соціальній моделі соціальна згуртованість визначена стратегічним пріоритетом. Вона виступає індикатором ефективності політики та інструментом економічного розвитку, що передбачає забезпечення добробуту всіх громадян, зменшення диспропорцій у суспільному розвитку й запобігання маргіналізації людей. Ключовими документами ЄС, що розкривають зміст основних демократичних цінностей та механізми їх поширення, є Європейська конвенція з прав людини, Хартія Європейського Союзу про основоположні права (2021)тощо [10, с. 42].

Суспільна консолідація має два прояви — процес (дія) і водночас результат цього процесу. Результат залежить від вибраних методів. Результатом суспільної консолідації є створення сприятливих умов для посилення суверенітету та незалежності держави, фактична заснована на довірі та солідарності поглядів згода суб'єктів суспільно-політичних відносин на досягнення цілей спільними зусиллями. Консолідація є запорукою єдності державного організму. Так, суспільна консолідація фактично є інтегратором об'єднавчих процесів серед певних груп, спільнот, організацій, інституцій, влади та держави. Її метою є зміцнення ідеологічних позицій, покращення економічного стану та оптимізація системи відносин у суспільстві, нації та державі з переважним орієнтуванням на довгострокові цілі [11, с. 124–125].

Ф. Шміттер розглядав суспільну консолідацію як вибір, що веде до домовленостей і формування конкретних «правил гри» в політиці. Вагомою дилемою процесу консолідації стає питання про набір інститутів, що побажає підтримати суспільство і на які погодяться політичні еліти.

Інший американський дослідник Л. Даймонд розглядає консолідацію безпосередньо в контексті демократизації. Він бачить феномен консолідації як процес досягнення широкої та глибокої легітимізації, за якої всі політичні актори переконані, що демократичний режим є оптимальним для їхнього суспільства порівняно з будь-якою іншою реалістичною альтернативою, яку вони здатні уявити [4, с. 161]. Однак зосереджуючи увагу виключно на консолідації демократії, фактично розглядаючи її як третій етап процесу демократизації, втрачається всебічність та глибина аналізу такого складного феномену як суспільна консолідація.

Ю. Поліщук зазначає, що у широкому розумінні суспільною консолідацією є процес визначення та розвитку цілей, стратегій, інтересів і цінностей, що ґрунтуються на внутрішніх регуляторах (менталітет, моральні та історико-культурні цінності), схвалених суспільством і державою загалом, визнаних представниками різних політичних партій і громадських організацій та закріплених у їхніх програмних документах [4, с. 165; 11, с. 125]. Загалом, за його баченням суспільною консолідацією є згода громадян

щодо правил взаємодії, не так щодо цілей і завдань розвитку, а передусім щодо пошуку та ухвалення рішення, вирішення суперечностей.

Суспільною консолідацією, по суті, є зміцнення та об'єднання суспільства в усіх його компонентах. Вона здатна інтегрувати соціум в єдиний спільний соціальний організм. В основі консолідації суспільства лежать спільні цінності та інтереси, які сприяють партнерським відносинам різних прошарків населення країни задля досягнення спільної мети. Тому, суспільна консолідація полягає в ціннісній та ментальній згоді громадян на основі внутрішніх регуляторів щодо усвідомлення актуальних загально-значущих проблем і їх рішень.

У процесі суспільної консолідації відбувається зближення різних представників і груп соціуму, посилюється їхня спроможність до суспільно значущих дій, до їхньої мобілізації заради досягнення спільних цілей, внаслідок чого постає громадянське суспільство, твориться інфраструктура для соціальної взаємодії, з'являються платформи, засновуються програми, фонди, рухи тощо. В основі консолідації лежить не тільки близькість завдань і цілей, а й принципів взаємовідносин і політичних практик.

Акцент на загальне благо, визнання соціальних правил та суспільних інститутів, ідентифікація себе зі спільнотою й державою є конкретними проявами суспільної згуртованості народу та його консолідації. Суспільна консолідація неможлива без єдності дій. Так, вона потребує компромісів, ціннісного єднання та консенсусу. Внаслідок суспільної згуртованості індивід відчуває солідарність і свою належність до суспільства.

В сучасному світі успішність кожної держави значно залежить від ступеня консолідації того суспільства, що творить цю державу. Національна згуртованість зменшує рівень конфліктогенності суспільства. Країна з високим ступенем національної єдності здатна впевненіше позиціювати себе на міжнародній арені.

Консолідація суспільства є основною його стабільності та рушійною силою суспільного розвитку. Доречно зазначають провідні українські науковці С. Пирожков та Н. Хамітов, що саме вона дала змогу Сполученим Штатам Америки завершити громадянську війну ефективними цивілізаційними перетвореннями, а також подолати Велику депресію. Фінляндії суспільна консолідація допомогла захистити свою ідентичність і досягти соціально-економічного процвітання, а Японії — відродитися після поразки у Другій світовій війні та стати лідером у багатьох інноваційних галузях науки й техніки [12, с. 43].

Суспільна консолідація, як певний інтегративний вид, піддається якісній оцінці. Вона залежить від рівня консолідації в різних сферах — політичній, ідеологічній, громадській, соціально-економічній, демократичній

тощо. При цьому деякими українськими дослідниками пропонується розмежовувати консолідацію та інтеграцію, хоча й наголошується, що поняття є близькими й можуть розглядатися як синоніми. Так, інтеграція призводить до виникнення нових організаційних структур, тоді як при консолідації відбувається розширення інструментарію й методів збереження політичних сил. Консолідація є терміном місткішим [6, с. 72].

Загалом, консолідація є видом об'єднувальних процесів, спрямованих на згуртування різноманітних груп і спільнот при нівелюванні внутрішніх і зовнішніх відмінностей між ними. Консолідацію слід розглядати, серед іншого, як процес інтеграції в умовах певної диференціації суспільства. Найбільш типово ця інтеграція досягається на рівні національної держави. Ступінь прийняття відмінності в консолідованих суспільствах може різнитися залежно від історичних, культурних, політичних та соціальних контекстів, рівня толерантності, наявності усталених демократичних традицій та здатності суспільства інтегрувати різноманітність без втрати власної ідентичності.

Оскільки будь-яке суспільство характеризується більшим чи меншим ступенем різноманітності, то консолідаційні процеси виникають здебільшого саме між групами однодумців, зазвичай довкола політичних, етнічних, конфесійних лідерів або навіть проти них. Однак виходячи з диференційованості суспільства та враховуючи різноманіття структур і об'єднань в ньому, логічно припустити, що в процесі консолідації може відбуватися й об'єднання конфронтуючих груп, тому консолідація можлива по кількох осях, що часто межують або перетинаються [13, с. 39]. Тож, зчаста політично консолідуватися можуть члени суспільства з зовсім різних культурних, релігійних, соціальних, етнічних та інших походжень. Їх діяльність може бути спрямована як на підтримку, так і на трансформацію існуючої політичної системи. Так, суспільна консолідація полягає у погодженні політиків і підтримці громадянським суспільством набору інститутів та цінностей в результаті консенсусу, що допоможе розв'язати всі головні суперечності та конфлікти, а також загальних домовленостях щодо сукупності певних правил політичної гри. Суспільна консолідація досягається завдяки спільним інтересам та взаємодії у правовому полі влади, еліт та громадськості [4, с. 165].

Важливим аспектом суспільної консолідації є людиноцентричність, адже лише тоді, коли метою і сенсом суспільного згуртування є гуманізм і всебічний розвиток людини, консолідація є дійсно важливою ціллю в контексті суспільно-політичного розвитку. Інакше, консолідація суспільства реалізовується лише в інтересах панівного класу і ніяк не сприяє покращенню становища населення держави.

Отже, консолідація суспільства може зумовлюватися різноманітними мотивами ідеологічного, соціально-політичного або будь-якого іншого характеру — від протестного руху чи образу ворога, проти якого необхідно об'єднатися, до єдності в загальнонаціональній ідеї.

Консолідація здатна концептуалізувати та інтегрувати суспільну думку. Вона ініціює процес реалізації суспільної волі як процесу взаємодії державної ідеології та ментальності суспільства [7, с. 131].

Суспільна консолідація має певну структуру. З огляду на специфіку суб'єктів консолідації можна виокремити три основні її рівні: глобально-цивілізаційний (геополітичний), інституційний (спільнотний), міжособистісний [14, с. 255].

Суб'єктами глобально-цивілізаційного або геополітичного рівня є політики, державні діячі, бізнесмени-олігархи, впливові інтелектуали тієї чи іншої країни, а також зовнішні суб'єкти (від державних лідерів зацікавлених країн до керівників аналітичних центрів та інших осередків впливу). Результатом консолідації суспільства на цьому рівні є єднання еліти й народу країни навколо спільного цивілізаційного проекту, єднання з іншими країнами та їх лідерами, що поділяють спільні цінності й інтереси. Повноцінна консолідація того чи іншого суспільства передбачає не лише внутрішнє згуртування, а й консолідацію зовнішню — міжнародну [14, с. 255].

Суб'єктами інституційного або спільнотного рівня є лідери різноманітних організованих спільнот країни: інституцій, організацій, груп, а також пасіонарна частина цих спільнот — найбільш діяльне ядро, що виходить за межі буденних інтересів і цінностей. Результатом консолідації суспільства на даному рівні постає як єднання спільнот, гармонізація відносин між ними, включаючи соціально-професійні об'єднання та етнічні групи [14, с. 255].

Суб'єктами консолідації на міжособистісному рівні є громадяни країни. Результатом консолідації суспільства на цьому рівні є єднання особистостей на основі базових гуманістичних цінностей і ментальній спорідненості, що означає стан соціальної емпатії та партнерства [14, с. 255].

Мусимо зауважити, що наукове середовище загалом виділяє різні типи консолідації, які залежать від прояву конкретних чинників у різних поєднаннях. Також існують і різні підходи до класифікації цих видів.

Наприклад, О. Петухова класифікує процеси консолідації за такими критеріями: цільове призначення, носії консолідації, мотиваційні чинники об'єднання, просторова характеристика, етнічні межі, тривалість, ініціативне походження, керованість, політична система, ступінь залучення та політичні актори. На цій основі дослідниця виокремлює такі різновиди

консолідації: національна (загальнонаціональна); політична, соціальна; владна, елітарна, громадська; ціннісна, світоглядна (ідеологічна), ідейна, духовна, моральна; територіальна, регіональна, глобальна (глобалізаційна); етнічна, міжетнічна, внутрішньоетнічна, міжнаціональна; тимчасова, довготривала, ситуативна (фрагментарна); ініційована зверху, знизу; організована, стихійна, продуктивна (конструктивна), деструктивна, формальна, неформальна; авторитарна, демократична; позитивна, негативна; пасивна, активна; партійна, громадсько-рухова, парламентська, фракційна [15, с. 25].

І. Іванов за основу бере наступні критерії: за головними носіями консолідаційної ідеї (етнос, соціальна група, індивід, політична партія, національна спільнота); за функціональними рівнями (теоретичний, державно-політичний, групово-спільнісний, побутовий, особистісний); за структурно-системними ознаками (як система, структура, політичний, національний і державотворчий процес); за світоглядними параметрами (історико-соціальний досвід, світоглядний напрям); за ідентифікаційною спрямованістю (система етнонаціональної свідомості) [16, с. 7–8].

Г. Луцишин згадує про такі різновиди консолідації, як: національна, політична, етнічна, громадська, демократична та суспільна [17, с. 52].

М. Степико пише, що консолідація може характеризуватися різною інтенсивністю (сильна і слабка), формою організації (організована і стихійна), тривалістю (довгострокова і тимчасова), масштабом (загальнонаціональна та регіональна). Додатково вона може бути конструктивною або деструктивною (радикальною) [18, с. 103].

Найчастіше у науковій літературі розрізняють політичну, соціальну, національну та етнічну консолідації [7, с. 132].

Є. Риженко серед видів суспільної консолідації виокремлює загальнонаціональну, територіальну, ціннісну та ситуативну [19, с. 7].

Помітною є різноманітність підходів щодо класифікації та виокремлення різновидів досліджуваного нами феномену, що каже нам про його багатогранність. Однак, незважаючи на це, Ю. Поліщук вважає, що у вітчизняному політологічному дискурсі сформувався певний консенсус стосовно класифікації суспільної консолідації. Основними її різновидами він називає політичну, національну, демократичну, соціальну, територіальну, етнічну, суспільну, політичного режиму, ціннісну, влади, еліти, громадську та ситуативну. Дані види не є відокремленими, вони складають сукупність взаємопов'язаних процесів, що формують певну систему [4, с. 168].

Отже, консолідація має в собі політичний аспект. Внаслідок консолідаційних процесів досягається сталий консенсус щодо розв'язання тих або інших нагальних проблем політичного характеру, що призводить до

пристосування політичних акторів до нових умов існування. Таким чином, з погляду політичної практики, у процесі консолідації відбувається об'єднання соціальних і політичних сил для розв'язання нагальних суспільно-політичних проблем і завдань. Політична консолідація впливає на політичне життя, здатна трансформувати політичну систему загалом. Вона покликана призводити до позитивних перетворень в політико-владних та громадських структурах, забезпечуючи розвиток суспільства й держави.

Політичну консолідацію можна трактувати як об'єднання зусиль політичних та громадських організацій, державних інституцій і єднання громадян стосовно довгострокових стратегічних напрямів державного розвитку та їх практичної реалізації [7, с. 133]. Також дослідники розуміють політичну консолідацію як завершальний етап встановлення і легітимації основних інститутів відповідного політичного режиму та апробації їх ефективного функціонування [20, с. 82].

Таким чином, феномен політичної консолідації містить наступні складові: оптимальна форма державного устрою, що полягає в балансі між централізацією та децентралізацією політичної влади; забезпечення прав меншин, передусім національних, їхнє представництво у владі; захист фундаментальних прав і свобод громадян; демократичний характер взаємовідносин між владними структурами та громадянським суспільством [11, с. 127].

Процеси консолідації залежать як від внутрішніх, так і від зовнішніх політичних факторів та процесів.

Консолідація відбувається як на інституційному та процедурному рівнях, так і на психологічному, оскільки налагодження спільної згоди чинних політичних акторів можливе лише на довірчих відносинах, кооперації та певною мірою єдності поглядів [4, с. 164–165].

Вкрай небезпечним є неврахування суспільної волі громадян, нехтування їх інтересами, адже це призводить до політичної кризи. Політична консолідація можлива лише за умови формування спільного простору взаємодії всіх сегментів суспільства та політичних суб'єктів.

Як нами уже було зазначено раніше, поняття суспільної консолідації пов'язано з феноменом консолідації демократії (демократичної консолідації). В процесі консолідації демократії значну роль відіграє наявність та розвиненість громадянського суспільства.

На сучасному етапі в науковому обігу широко застосовується поняття «консолідована демократія», яке суттєво впливає на інтерпретацію терміну «консолідація», навіть розширюючи його до категорії опису стану нації [20, с. 83].

В. Лесняк зазначає, що процес демократичної консолідації в політико-правовій площині вирізняється такими складовими: регулярні конкурентні вибори, функціонування системи розподілу влади, свобода асоціацій та висловлення думок, різноманітні джерела інформації, захист прав меншин, рівність громадян перед законом і визнання всіма політичними акторами демократичних правил політичної взаємодії. У суспільному вимірі основними рисами є: ефективне функціонування громадянських інститутів, залучення громадян до соціального життя та наявність суспільного капіталу. У культурному вимірі атрибутами консолідованої демократії є високий рівень політичної зацікавленості, що проявляється в електоральній участі та власне підтримці демократичного режиму [11, с. 128].

В «Політичній енциклопедії», що підготовлена Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, політична консолідація розглядається саме в контексті демократизації. Так, політична консолідація розуміється як досягнення режимом таких умов, коли жодна впливова політична сила, партія або група впливу не розглядає насправжки інших, крім демократичних шляхів здобуття влади й не використовує для цього інші ресурси, окрім демократичних. Демократична консолідація при цьому розглядається як процес зміцнення і збереження демократії. Як політичний феномен консолідація суспільства є таким об'єднанням громадян країни, що базується на внутрішній (ментальній, ціннісній) згоді стосовно актуальних суспільно важливих проблем, цілей та шляхів їх вирішення [8, с. 353].

Як зауважує А. Рубан, демократія можлива лише за умов інтеграції громадянського суспільства та національної еліти, їхнього спільного прагнення до економічного процвітання та розбудови соціальної, правової й політичної свободи [10, с. 45–46].

Розглядаючи суспільну консолідацію, слід усвідомити її зміст і призначення. Консолідація не може бути самоціллю. В демократичних умовах виникає подвійний контекст консолідації суспільства. Внутрішній аспект полягає у забезпеченні гідного життя та самореалізації громадян і досягається на підставі економічних індикаторів розвитку, а зовнішній — в посиленні ролі держави як історико-геополітичної одиниці. Обидва аспекти стають двома фундаментальними завданнями консолідації [13, с. 40; 20, с. 82].

Демократичні спільноти досягають суспільної єдності в умовах конкурентного плюралізму ціннісно-ідеологічних поглядів і переконань. Така система тримається на стабільній згоді більшості населення щодо правил процесу перманентного змагання між відмінними особистими

та груповими інтересами, способами реакцій на виклики та методами розв'язання проблем.

Важливим видом суспільної консолідації є консолідація національна, що інтегрує народ і державу. Вона є одним з ключових чинників формування та зміцнення державності, а також самозбереження нації. Без консолідації нації досить складно досягти стратегічних державницьких цілей.

Зазначимо, що в рамках держави суспільну консолідацію можна розглядати як еквівалентну поняттю національної консолідації (консолідації політичної нації) [6, с. 77]. Дослідники здебільшого оперують одночасно одним і тим же поняттям для позначення двох різних явищ — власне національної консолідації та консолідації суспільства в широкому розумінні, яку вони також називають національною консолідацією [21, с. 423]. Така термінологічна неоднозначність створює плутанину в поняттєвому апараті політичної науки, ускладнює розробку практичних механізмів консолідації в межах державної політики, тому має бути усунена [4, с. 160].

Національна консолідація є історичним процесом розвитку та формування нації. Обов'язковою передумовою цього формування є наявність певної основи, передусім етнічної, мовної, культурної, а також спільної території, побутових зв'язків тощо.

Дослідники розрізняють етнічну консолідацію як внутрішнє згуртування самостійних етносів і їх об'єднання в групу в межах етнічної спільноти, що відбувається на культурному ґрунті за сприянням споріднених мов, міжетнічну консолідацію, що є злиттям кількох мовно та культурно близьких раніше самостійних етносів у нове розширене етнічне утворення, а також консолідацію внутрішньоетнічну, яка є соціальним згуртуванням усередині етнічної спільноти в умовах нівелюванню відмінностей між існуючими групами [7, с. 133].

Так, національна консолідація може бути спрямована на об'єднання різних етнічних груп, що утворюють націю. Вона сприяє стабільному політичному розвитку країни, зміцнює суверенітет і незалежність держави. Формування спільних цінностей, усвідомлення належності до однієї держави, спільного політичного проєкту загалом становлять основу процесу національної консолідації. Класичним є апелювання до національної ідентичності.

Навіть полікультурний і поліетнічний соціум здатен створити свідоме громадянське суспільство і консолідуватися в політичну націю. Проте процес національної консолідації, що ґрунтується на розв'язанні проблем етнічних меншин, створення сприятливих умов для їх співіснування, розвитку спільної універсальної національної ідентичності є справою, що потребує значних зусиль, узгодженої та скоординованої взаємодії груп

населення, а також чіткого стратегічного бачення щодо суспільно-політичних перетворень політичними елітами.

Національна консолідація не виникає спонтанно. Значну роль у ній відіграють зусилля найбільш потужних та організованих політичних гравців — політичних еліт. Також вагому роль у досягненні національного консенсусу відіграє інтелектуальна еліта. В розвинених країнах консолідувати націю допомагають впливові громадські організації, адже однією з ключових характеристик таких країн є наявність свідомого й розвинутого громадянського суспільства, що сприяє політичному розвитку держави.

Ю. Руденко зазначає, що лише демократична консолідація залучає до процесу національної консолідації найширше коло представників суспільства на засадах добровільної та творчої участі, конкурентності, раціонального мислення і критичного аналізу [22, с. 332].

На погляд деяких дослідників, зокрема О. Петухової, консолідація нації охоплює політичну та соціальну консолідацію. Так, національна консолідація є макрорівнем соціальних консолідаційних процесів, тобто інтеграцією різних суспільних груп у державі, які формують єдиний цілісний соціальний організм і захищені громадянськими правами та політичними свободами [7, с. 133].

Отже, суспільною консолідацією є сукупність об'єднувальних процесів у суспільстві, а також результат цих процесів, тобто зміцнення та об'єднання суспільства в усіх його компонентах задля досягнення спільної мети.

Не слід поняття консолідації плутати з такими термінами як «солідарність» або «соборність». Солідарність — це взаємодія та згода соціальних груп. Під нею також слід розуміти гармонійне поєднання суспільних та особистих інтересів, добровільне служіння індивіда спільному благу. Так, до ідеї солідарності належать співвідношення соціальної справедливості й узгодження інтересів, норм, цінностей, правил міжособистісної взаємодії. Вона є радше прагненням до суспільного згуртування, необхідною умовою для соціальних трансформацій і змін. Солідарність є вічним моральним та універсальним принципом існування суспільства, що базується на узгодженні та відкидає насильство, особливо яскраво проявляється в періоди криз. Соборність же є принципом спільності між людьми та їх територіальної єдності. Її слід розглядати як консолідацію споріднених ідеологічних та суспільно-політичних рухів на певних об'єднувачих засадах. Зазвичай під соборністю мається на увазі принцип єдності територій у державі. Соборність також стосується етнонаціональних консолідуючих процесів і часто вживається як синонім до національної та державної єдності [7, с. 132].

Морально-ціннісна риторика, взаємні почуття та ціннісні орієнтації наявні прямо чи опосередковано в усіх цих трьох поняттях. Однак саме консолідація суспільства виконує державотворчі завдання, виступає запорукою державної єдності та здатна зменшити дисбаланс суспільних інтересів [7, с. 134].

Ще одним суголосним терміном із суспільною консолідацією є поняття соціальної згуртованості. На близькості цих понять, але не на тотожності, наголошують О. Оржель та О. Мороз. Так, суспільну згуртованість слід розуміти як зближення в процесі взаємодії різних суспільних представників, посилення їхньої здатності до суспільно значущих дій, до мобілізації та реалізації спільної мети, формування спільних цінностей, захисту себе або інших представників спільноти. Йдеться про всі види міжгрупової суспільної взаємодії, як горизонтальної, так і вертикальної, взаємодію в межах однієї соціальної групи та між різними групами, між політичними елітами та громадянським суспільством, електоратом тощо [6, с. 73; 23, с. 32-33].

С. Пирожков та Н. Хамітов розглядають співвідношення понять «суспільна єдність» та «суспільне партнерство» з феноменом консолідації суспільства. «Суспільна консолідація» означає певний процес, натомість «суспільна єдність» виражає, скоріше, кінцевий стан цього процесу — результат. «Суспільне партнерство» постає способом розгортання суспільної консолідації в демократичному суспільстві та становить необхідну передумову забезпечення свободи, правової рівності й верховенства закону в процесі набуття і розгортання консолідації [12, с. 47].

Рівень консолідації суспільства залежить від ступеня згоди щодо основних «правил гри», що мають на меті вирішення суспільних конфліктів. Сталість консенсусу щодо цих правил є одним із вимірів суспільної консолідації. Ще одним важливим виміром є ступінь згоди щодо цілей подальшого розвитку суспільства. Таким чином, ми можемо говорити про рівень консолідованості чи деконсолідованості суспільства, надавати якісний вимір.

Розбіжності щодо основних цілей здатні, навіть не зважаючи на згоду щодо суспільних інститутів та процесуальних механізмів, ставати загрозою для консенсусу щодо «правил гри», оскільки призводять до неприйнятних результатів для певних груп суспільства. Таким чином, консолідацію можна інтерпретувати як сполучення двох взаємозалежних процесів. По-перше, це визначення та прийняття «правил гри», що також включає норми та процедури ухвалення рішень. І по-друге, це формування спільних цілей і завдань у суспільстві, в тому числі процес співпраці для їх досягнення.

Висновки

Проведене дослідження дає нам змогу сформулювати низку важливих висновків. Суспільна консолідація є складним багатоаспектним феноменом, що одночасно являє собою процес і результат об'єднання та згуртування різних елементів суспільства задля досягнення спільної мети. Термін у різних наукових сферах має специфічне тлумачення, що відображає його багатогранність. Консолідація суспільства містить у собі важливий політичний аспект, що відображає згоду щодо розв'язання політичних проблем і призводить до пристосування політичних акторів до нових умов існування. Суспільна консолідація є основою стабільності та рушійною силою суспільного розвитку, що підтверджується історичним досвідом успішних держав. Важливим аспектом суспільної консолідації є її зв'язок з процесами демократизації, формування громадянських інститутів та розвитку політичної нації. Консолідація демократії передбачає не лише усталення демократичних інститутів, а й формування демократичної політичної культури та цінностей у суспільстві.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці теоретичних моделей та практичних механізмів досягнення суспільної консолідації в умовах соціально-політичних трансформацій. Важливим напрямом є аналіз факторів, що сприяють або перешкоджають консолідаційним процесам, а також вивчення світового досвіду суспільної консолідації та можливостей його адаптації до українських реалій. Актуальним залишається дослідження взаємозв'язку між консолідацією суспільства та формуванням національної ідентичності, а також ролі різних соціальних інститутів у забезпеченні консолідаційних процесів. Подальшого вивчення потребують питання вимірювання рівня суспільної консолідації та розробки індикаторів її ефективності.

Список посилань

1. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. 775 с.
2. Меленко С. Г. Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2002. 19 с.
3. Купрієнко С. А. Словник соціології (Літери А – Я.) URL: <http://kuprienko.info/kupriyenko-s-a-slovník-sotsiologiyi-literi-a-ya/28/>
4. Поліщук Ю. Поняття «суспільна консолідація» у вітчизняному політологічному дискурсі. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5-6 (91-92). С. 158-171.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред.

- Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
6. Мороз О. Ю. Проблема консолідації суспільства в контексті євроінтеграційних прагнень України: основні виклики. Ефективність державного управління. 2019. Вип. 2. С. 69-84.
  7. Петухова О. В. Консолідація: сутність і види. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 3. С. 130-135.
  8. Політична енциклопедія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса; редкол.: Юрій Левенець (голова) [та ін.]; [упоряд. Ю. Шаповал]. Київ: Парлам. вид-во, 2011. 807 с.
  9. Huntington S. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*. 1991. Vol. 2, № 2. P. 12-34.
  10. Рубан А. О. Консолідація українського суспільства як вагомий чинник зміцнення державного суверенітету в умовах російсько-української війни. Актуальні проблеми політики. Випуск 71. 2023. С. 42-48.
  11. Поліщук Ю. Суспільна консолідація як важливий фактор цивілізаційного вибору України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 2. С. 120-133.
  12. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Українське суспільство на шляху консолідації. Вісник Національної академії наук України. 2017. № 11. С. 43-52.
  13. Станіславенко Л. А. Політика консолідації української держави в умовах трансформаційної кризи. Політичне життя. 2021. №2. С. 38-42
  14. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю. П. Богущкий, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017. 336 с.
  15. Петухова О. Основні види процесу консолідації в державі: спроба класифікації. Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. 2015. Вип. 2 (62). С. 21-26.
  16. Іванов І. Ю. Формування української політичної нації в сучасних умовах: проблеми і перспективи: автореф. дис... канд. політ. наук. Київ, 2005. 19 с.

17. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства. *Наук. пр. [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили]*. Серія: Політологія. 2012. Т. 182, Вип. 170. С. 51-55.
18. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
19. Риженко Є. С. Інтегративна ідеологія як чинник консолідації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2008. 19 с.
20. Сергієнко Т. І., Куріс Ю. В. Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 11 (88). С. 79-86*
21. Вітман К. М. Консолідація як політичний феномен: актуальність для України. *Держава і право. Збірник наукових праць*. Київ, 2013. Вип. 62. С. 421-427.
22. Руденко Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.
23. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи і обмеження (з точки зору європейського досвіду). *Вісник НАДУ*. 2012. № 2. С. 28-38.

References

1. Melnychuk, O. (Ed.). (1974). Dictionary of foreign words [in Ukrainian]. Main Editorial Office of USE, 7 p.
2. Melenko, S. (2002). Consolidation as a type of systematisation of normative legal acts [in Ukrainian] [Doctoral dissertation *abstract*, Kyiv], 19 p.
3. Kupriienko, S. (n.d.). Dictionary of sociology (Letters A – Ya) [in Ukrainian]. <http://kupriienko.info/kupriienko-s-a-slovník-sotsiologiyi-literi-a-ya/28/>
4. Polishchuk, Y. (2017). The concept of «social consolidation» in the domestic political science discourse [in Ukrainian]. *Scientific Notes of I. F. Kuras IPENR of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5-6(91-92), 158-171.
5. Bakumenko, V., Kovbasiuk, Y., Mikhnenko, A., Surmin, Y., & Troshchynskiy, V. (Eds.). (2010). *Encyclopedic dictionary of public administration [in Ukrainian]*. NAPA, 820 p.

6. Moroz, O. (2019). The problem of consolidation of society in the context of Ukraine's European integration aspirations: Main challenges [in Ukrainian]. *Efficiency of Public Administration*, 2, 69-8
7. Petukhova, O. (2015). Consolidation: Essence and types [in Ukrainian]. *Investments: Practice and Experience*, 3, 130-135.
8. Levenets, Y. (Ed.). (2011). *Political encyclopedia* [in Ukrainian]. Parliamentary Publishing House, 807 p.
9. Huntington, S. (1991). Democracy's third wave. *Journal of Democracy*, 2(2), 12-34.
10. Ruban, A. (2023). Consolidation of Ukrainian society as a significant factor in strengthening state sovereignty in the conditions of the Russian-Ukrainian war [in Ukrainian]. *Current Policy Issues*, 71, 42-48.
11. Polishchuk, Y. (2018). Social consolidation as an important factor in Ukraine's civilisational choice [in Ukrainian]. *Scientific Notes of I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 120-133.
12. Pyrozhkov, S., & Khamitov, N. (2017). Ukrainian society on the path to consolidation [in Ukrainian]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 11, 43-52.
13. Stanislavenko, L. (2021). The policy of consolidation of the Ukrainian state in the conditions of transformational crisis [in Ukrainian]. *Political Life*, 2, 38-42.
14. Pyrozhkov, S., Bohutskyi, Y., Libanova, E., & Maiboroda, O. (Eds.). (2017). *Ukraine: The path to consolidation of society: National report* [in Ukrainian]. National Academy of Sciences of Ukraine, 336 p.
15. Petukhova, O. (2015). The main types of the consolidation process in the state: An attempt at classification [in Ukrainian]. *Actual Problems of Public Administration: Collection of Scientific Works of the Odessa Regional Institute of Public Administration*, 2(62), 21-26.
16. Ivanov, I. (2005). Formation of the Ukrainian political nation in modern conditions: Problems and prospects [in Ukrainian] [Doctoral dissertation *abstract*, Kyiv], 19 p.
17. Lutsyshyn, H. (2012). National consolidation of Ukraine in the conditions of democratisation of society [in Ukrainian]. *Scientific Papers* [Petro Mohyla Black Sea State University]. Series: Political Science, 182(170), 51-55.
18. Stepyko, M. (2011). Ukrainian identity: Phenomenon and principles of formation [in Ukrainian]. *NISS*, 336 p.

19. Ryzhenko, Y. (2008). Integrative ideology as a factor of consolidation of Ukrainian society [in Ukrainian] [Doctoral dissertation *abstract*, Kyiv], 19 p.
20. Serhiienko, T., & Kuris, Y. (2022). Consolidation of Ukrainian society in the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine [in Ukrainian]. *Humanities Studies*, 11(88), 79-86.
21. Vitman, K. (2013). Consolidation as a political phenomenon: Relevance for Ukraine [in Ukrainian]. *State and Law. Collection of Scientific Works*, 62, 421-427
22. Rudenko, Y. (2020). Consolidation model of national identity: From the theory of sovereignty to the theory of political modernisation [in Ukrainian]. «Liudmyla» Publishing House, 364 p.
23. Orzhel, O. (2012). Consolidation of Ukrainian society on the basis of the national idea: Prospects and limitations (from the point of view of European experience) [in Ukrainian]. *NAPA Bulletin*, 2, 28-38.

Yehor Voloshyn

PhD student, Department of Political Science

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0006-8398-3795>

e-mail: yehorvoloshyn@knu.ua

**THE CONCEPT OF SOCIAL CONSOLIDATION IN POLITICAL
SCIENCE DISCOURSE**

Abstract

The article analyses the phenomenon of social consolidation as a complex process of unification and cohesion of society. The etymology of the concept of 'consolidation' is studied and various approaches to its definition in the social sciences and humanities are systematised. Related concepts in the political science discourse are distinguished. The structural levels and types of social consolidation are identified. The interrelation of social consolidation with other types of consolidation (political, democratic, national, ethnic) is investigated. The role of social consolidation in ensuring stable state development, formation of civil society and resolution of socio-political conflicts is outlined. The importance of human centredness as a key aspect of social consolidation is demonstrated. It is substantiated that a consolidated society is characterised by agreement on the basic 'rules of the game' and the goals of further development. The practical significance of introducing mechanisms of social consolidation in the context of global challenges and transformation processes taking place in democratic societies is emphasised.

Keywords: consolidation; society; democratisation; social consolidation; national consolidation; political consolidation; democratic consolidation.

Стаття надійшла до редакції 14.02.25

© Волошин Є. О., 2025